

Badania Pracowników

Badania Pracowników

Instytut Etnologii i Antropologii Kulturowej (IEiAK) jest jednostką Wydziału Nauk o Kulturze i Sztuce Uniwersytetu Warszawskiego (UW). Instytut skupia badaczy zainteresowanych wspólnymi zjawiskami społeczno-kulturowymi, poszukujących nowoczesnych narzędzi analitycznych i teorii adekwatnych do interpretacji tych zjawisk. Poniżej prezentujemy prace badawcze pracowników Instytutu realizowane w Polsce i Europie.

Procesy kulturowo-społeczne w środowisku wiejskim

Warszawski ośrodek etnografii/etnologii od początku swego istnienia, czyli od 1934 roku, prowadzi prace badawcze na polskiej wsi. W latach trzydziestych, a potem w okresie powojennym, badacze skupiali się na rejestrowaniu pozostałości chłopskiej kultury tradycyjnej. Zaopiecznieli warszawskiej etnologii, Cezaria Baudouin de Courtenay- Ehrenkreutz- Jędrzejewiczowa, badała i analizowała zwyczaje i obrzędy ludowe na Wileńszczyźnie (*Wątki tradycji. Teksty wybrane* 2005). Witold Dynowski, kierujący ośrodkiem warszawskim po wojnie, prowadził badania dotyczące kultury materialnej (również na Wileńszczyźnie). Prace badawcze skierowane na dokumentowanie tradycyjnych form budownictwa wiejskiego i sztuki ludowej kontynuował Marian Pokropek (m. in. *Budownictwo ludowe w Polsce* 1976 oraz *Sztuka ludowa w Polsce* 1988 przygotowana wraz z Anną Kunczyńską-Tracką).

W latach sześćdziesiątych przybrała na siłę nowy kierunek, grupujący badaczy zainteresowanych zmianami modernizacyjnymi zachodzącymi na wsi polskiej. Zmiany kulturowo-społeczne były odpowiedzią na pojawienie się nowych technologii (elektryfikacja) i form komunikacji (radio, telewizja itp.) oraz nowych sposobów organizacji pracy na wsi takich jak Państwowe Gospodarstwa Rolne, Kółka Rolnicze, Koła Gospodyń Wiejskich. Badania tego rodzaju podsumowywano zwykle monografiami wsi lub całych regionów. Dobrym przykładem monografii regionu jest trzypięciotomowa publikacja *Kurpie. Puszcza Zielona* (1962, 1964, 1965) pod redakcją Anny Kutrzeby-Pojnarowej. Badania rozszerzono, wprowadzając w latach siedemdziesiątych do programu nauczania etnografii na UW przedmiot *Laboratorium etnograficzne*, obejmujący dwuletni cykl badań terenowych realizowanych przez pracownika lub doktoranta wraz z grupą studentów.

Niektórzy spośród warszawskich badaczy – czyli analizujący zanikającą kulturę ludową z obserwacji przemian zachodzących w środowisku wiejskim w drugiej połowie XX wieku. [Anna Zadrożyńska](#) [1] publikowała zarówno pogłębione interpretacje chłopskiej obrzędowości tradycyjnej, takie jak *Powtarza? czas początku* (1985, 1989), jak i prace podsumowujące badania terenowe na wsi podlaskiej, takie jak *Zawarcie małżeństwa. Analiza systemu wartościowania* (1974). Książka *Homo faber, homo ludens: etnologiczny szkic o pracy w kulturach tradycyjnej i współczesnej* (1983) jest jedyną publikacją, w której relacjonujemy badania etnograficzne prowadzone w Państwowych Gospodarstwach Rolnych. PGR-y, które wpisały się w krajobraz polskiej wsi drugiej połowy XX wieku, umknęły uwadze większości etnologów tropiących pozostałości kultury ludowej. Badania terenowe prowadzone przez Annę Zadrożyńską w latach siedemdziesiątych w koszalińskich PGR-ach (Północno-zachodnia Polska, dawne Prusy Wschodnie) były projektem unikalnym, odbiegającym znacząco od tematów podejmowanych przez etnografów w czasach „realnego socjalizmu”. Materiały z tych badań, połączony z analizami różnorodnych zgromadzonych na Podlasiu, a potem w warszawskiej Fabryce Samochodów Osobowych, zaowocowały modelem porównawczym zestawiającym etos pracy w chłopskiej kulturze tradycyjnej z podejściem do pracy państwowych robotników rolnych (PGR) i robotników w państwowych zakładach pracy. Stworzony przez Annę Zadrożyńską model okazał się doskonałym wprowadzeniem do badania procesów transformacji.

Projekt badawczy dotyczący procesów transformacji realizował [Tomasz Rakowski](#) [2], poddając refleksji lokalne procesy samoorganizacji społecznej i strategie przetrwania stosowane w obliczu skutków przemian gospodarczych takich jak upadek państwowych zakładów pracy i restrukturyzacja rolnictwa. Badania prowadzone w okolicach Szydłowca, we wsiach dotkniętych problemami migracji zarobkowych, nieopodalnościami zajętych rolniczych i po-transformacyjnego bezrobocia zostały podsumowane w książce *Wawcy, zbieracze, praktycy niemości: etnografia czowieka zdegradowanego* (2009). Kontynuacją zainteresowania oddolnymi procesami tworzenia kultury był projekt, w którym badania terenowe oraz działania animacyjno-artystyczne, mający na celu uchwycenie samorządności, spontanicznego charakteru powstawania treści kultury, dostrzeżenie w środowiskach

peryferyjnych ukrytych możliwości twórczych. Projekt podsumowuje książka *Etnografia/animacja/sztuka. Nierozpoznane wymiary rozwoju kulturalnego* (2013).

W obszarze badań wiejskich szczególnie miejsce zajmują prace Andrzeja Perzanowskiego, który dotyczył postrzegania przez wiejską społeczność osób odmiennych, w tym chorych psychicznie. Wyniki badań prowadzonych w społecznościach lokalnych południowo-wschodniej Polski pod koniec lat dziewięćdziesiątych podsumowuje jego książka *Odmienicy. Antropologia dewiacji* (2010).

Badania pozostają w kręgu zapoczątkowanej przez Annę Zadrożyńską antropologii pracy kontynuowana [Amanda Krzyworzeka](#) [3], realizując w latach 2007-2009 projekt zogniskowany wokół strategii ekonomicznych stosowanych przez polskich rolników w okresie po-transformacyjnym. Dostrzeżenie, że narzekania na nieopłacalność produkcji rolnej są związane z traktowaniem wszelkich wydatków jako kosztów produkcji, jest jednym z najciekawszych wniosków z tych badań zamieszczonych w książce *Rolnicze strategie pracy i przetrwania. Studium z antropologii ekonomicznej* (2014). Kontynuacją zainteresowania pracą rolników jest aktualny projekt badawczy Amandy Krzyworzeki, zatytułowany *Dlaczego oni nie chcą dla mnie pracować? Praca i wzorce konsumpcji jako czynniki kształtujące relacje między mieszkańcami wsi i miast - etnografia drugich domów*, dotyczący konfliktów związanych z różnymi sposobami pojmowania pracy i różnymi modelami konsumpcji.

Od lat osiemdziesiątych prace badawcze w społecznościach wiejskich kontynuuje [Anna Malewska-Szałygin](#) [4], realizując projekty dotyczące wiejskiej wiedzy potocznej. Początkowo dotyczyły one lokalnej wiedzy o przeszłości wsi położonych na Rostoczu. Od lat dziewięćdziesiątych jej badania zogniskowane są wokół problemów polityki, państwa i władzy, plasujących się w obszarze zainteresowań antropologii politycznej. Prace terenowe (*fieldwork*) prowadzone na Mazurach (Północno-Wschodnia Polska, dawne Prusy Wschodnie), będące próbą rekonstrukcji obrazu władz gminy w oczach jej mieszkańców, zostały podsumowane monografią *Wiedza potoczna o sprawach publicznych* (2002). Książka, skonstruowana w konwencji polifonicznej (opisywanej przez Jamesa Clifforda), prezentuje głosy najważniejszych graczy lokalnej sceny politycznej oświetlające z różnych stron sytuację zmiany władzy gminnej, jaka dokonała się w ramach transformacji, kiedy to odpowiednie akty prawne wymusiły zmianę struktury władz lokalnej z typowej dla realnego socjalizmu zależnościami pionowej w kierunku rozwoju samorządowych. Powstałe wówczas „Komitety Obywatelskie” były pierwszymi wolnymi stowarzyszeniami powstającymi po to, by w wolnych wyborach samorządowych konkurować o władzę w gminie z wieloletnimi władzami, członkami Partii Komunistycznej (PZPR). U progu XXI wieku [Anna Malewska-Szałygin](#) [4] realizowała kolejny projekt badawczy, tym razem na Podhalu (Polska Południowa), będący analizą lokalnych dyskursów skupionych wokół kategorii państwo, władza, naród, demokracja, polityka oraz praktyk takich jak udział w wyborach prezydenckich i parlamentarnych. Projekt podsumowany został książką *Wyobrażenia o władzy, państwie i demokracji we wsiach nowotarskich 1999-2005* (2008), w której autorka stawia tezę, mówiąc o tym, że lokalna wiedza o polityce, nazwana przez nią *etnopolitologią*, została ukształtowana w wyniku wielowiekowego doświadczenia relacji władzy w tradycyjnym gospodarstwie rolnym i w efekcie wiejskie wyobrażenia o władzy, państwie i narodzie mają charakter raczej post-chłopski niż post-socjalistyczny. Argumentacją na rzecz tej tezy jest artykuł *Post-socialist as a diagnostic tool. Common-sense concepts of power and state in Southern Poland* opublikowany w skandynawskim periodyku „Ethnologia Europea” (2012).

Badania mieszczą się w obszarze antropologii politycznej prowadzi także [Iwona Kaliszewska](#) [5], która zrealizowała projekt badawczy dotyczący doświadczenia i percepcji państwa na Kaukazie Północnym. Jej praca doktorska pokazuje sytuację „braku” a zarazem „nadmiaru” państwa doświadczanego przez dagestańskich muzymanów. Zainteresowany antropologiem politycznym jest również [Mateusz Laszczkowski](#) [6], który po obronieniu doktoratu dotyczącego budowy Astany - nowej stolicy Kazachstanu (w Max Planck Institute of Social Anthropology), prowadzi w IEiAK UW badania finansowane przez Narodowe Centrum Nauki dotyczące *Lokalności, przestrzeni i państwa w alpejskiej dolinie: społeczność lokalnej wobec projektu szybkiej kolei (TAV) w Val di Susa*. Prace badawcze są w toku.

Fot. W. Lipiński. Ukraiński Budziak, wzięto Trifon Zazeran

Problematyka etniczna i migracyjna

Problematyka etniczna od początku istnienia studiów etnologicznych na Uniwersytecie Warszawskim stała się obecna jako jeden z jej klasycznych nurtów badawczych. Za jej prekursorów w środowisku warszawskim uchodzą przede wszystkim tacy uczeni, jak Jan Stanisław Bystroń (1892-1964) i Józef Obrębski (1905-1967). Pierwszy z nich, to autor m.in. *Wstępu do ludoznawstwa polskiego* (1926), pracy systematyzującej grupy zawodowe i etniczne w Polsce oraz *Megalomanii narodowej* (1935), oryginalnego studium na temat stereotypów etnicznych. Drugi to uczeń Bronisława Malinowskiego, zwany „odkrywcą polskiego Trobriandu”, czyli Polesia, którego specyfika związana była z jego peryferyjnym położeniem i wynikającymi z tego archaizmami w kulturze oraz sąsiednim na sąsiednich obszarach ugruntowaniem się identyfikacji mieszkańców w kategoriach narodowych. Obrębski był też twórcą nowatorskiej w swoim czasie teorii grup etnicznych, które postrzegał jako zjawiska względne, a zarazem dynamiczne, uwzględniając przy tym subiektywny punkt widzenia samych badanych. Koncepcja ta, rozwijana przez kolejne pokolenia badaczy, w dużym stopniu ukształtowała poglądy etnologów w Polsce na kwestię etniczności.

Rzecznikiem badań etnicznych i rozwijania ich głównie na powojennym pograniczu polsko-białoruskim stał się następnie wieloletni kierownik warszawskiej Katedry Etnografii, Witold Dynowski (1903-1986), który wypromował kolejnych specjalistów w zakresie tej problematyki. Należą do nich m.in. [Lech Mróz](#) [7], dyrektor warszawskiego Instytutu Etnologii i Antropologii Kulturowej w latach 1999 – 2013, główny orędownik badań na tym polu. Zauważymy jednak, że w latach 70. czy nawet 80. XX w. problematyka etniczna wydawała się stosunkowo już mało ważna wobec obserwowanych wszędzie silnych procesów unifikacyjnych. Co więcej, w Polsce zajmowanie się nią (zwłaszcza w kontekście takich grup, jak Żydzi, Niemcy, Ukraińcy a nawet Cyganie) było nieraz mocno utrudnione z powodów politycznych, gdy władze starały się stworzyć wrażenie kraju jednolitego pod względem etnicznym i narodowym. Natomiast badania zagranicę były wówczas prawie niemożliwe, a przy ówczesnej obowiązującej niewymiennej walucie niezmiernie dla Polaków kosztowne. Poza tym, tradycyjne tereny zainteresowań polskich etnografów sięgały na wschód od Bugu, należały do ZSRR, były w tym czasie dla Polaków całkowicie niedostępne.

Niemniej nawet wówczas podejmowano studia na tym polu. Szczególnie interesowano się tematem wzajemnego postrzegania się Polaków oraz mniejszości narodowych i etnicznych. Spośród wydanych z tego zakresu pozycji na

uwag? zas?uguje praca El?biety Regulskiej *Wyznaczniki odr?bno?ci etnicznej, funkcjonuj?ce wspó?cze?nie w ?wiadomo?ci ?emkowskiej na terenie dawnej ?emkowszczyzny* (1979) czy Aliny Ca?ej *Wizerunek ?yda w polskiej kulturze ludowej* (1992). Absolutnie jednak nowatorsk? prac?, b?d?c? fenomenologiczn? prób? opisu kategorii „obco?ci”, by?a napisana w latach 80. rozprawa Zbigniewa Benedyktowicza pt. *Portrety „obcego”* (2000), w której autor odszed? od dotychczasowego opisu „stereotypu”, wskazuj?c jego pokrewie?stwo wobec t? kategorii obrazu i symbolu, przy wnikliwej analizie ich podobie?stw i ró?nic.

Zmiany polityczne i ekonomiczne z prze?omu lat 80. i 90. w Polsce i Europie Wschodniej znacz?co o?ywi?y zainteresowania problematyk? etnicznej i narodowo?ciowej. Rozpad Zwi?zku Sowieckiego, gwa?towne spory na tym tle oraz otwarcie granic i mo?liwo?ci bada? na wschodzie stworzy?y now? sytuacj?, któr? wielu warszawskich etnologów od pocz?tku zacz??o wykorzystywa?.

Problematyka etniczna pojawia?a si? od tego czasu ju? stale, nie tylko w kontek?cie dotychczasowych bada? wybranych grup etnicznych (szczególnie Cyganów, ?ydów czy ?emków) oraz szeregu innych studiów dotycz?cych kontaktów mi?dzykulturowych, ale tak?e w powi?zaniu z now?, dotychczas nie badan? problematyk?, jak np. zjawiskiem etniczacji religii i polityki czy te? w zwi?zku z pojawieniem si? fenomenu migracji i uchod?stwa. Podejmowano badania ju? nie tylko na terenie Polski, ale równie? na Ba?kanach, w krajach nadba?tyckich, Bia?orusi, Ukrainie, w Rosji i pa?stwach kaukaskich, a tak?e w niektórych krajach pozaeuropejskich (Mongolia, Chiny, Indie, Sudan). Skupia?y si? one szczególnie na relacjach interetnicznych i interkulturowych, ich przedmiotem zainteresowania by?y konkretne etnospory umieszczonych w kontek?cie innych kultur, pe?ni?cych istotn? rol? w ich definiowaniu.

Jednym z tematów wiod?cych by?y przez wiele lat badania nad Cyganami/Romami, którymi zajmowa? si? g?ównie wspomniany ju? tu wy?ej [Lech Mróz](#) [7]. Do najwa?niejszych ksi??ek wydanych przez niego z tej dziedziny nale?? m.in. obszerne monografie: *Cyganie. Odmienno?? i nietolerancja* (1994), *Dzieje Cyganów-Romów w Rzeczypospolitej XV-XVII w.* (2001) czy pozycja, która mia?a by? wedle zamierze? autora rodzajem podr?cznika do nauki historii Cyganów w szkole: *Od Cyganów do Romów – z Indii do Unii Europejskiej* (2007). Ponadto opublikowane zosta?y prace na temat tej grupy etnicznej: Agnieszki Kowarskiej, *Polska Roma. Tradycja i nowoczesno??* (2005), oraz Marty Godlewskiej-Goska i Justyny Kopa?skiej *?ycie w dwóch ?wiatach. To?samo?? wespół?czesnych Romów* (2011). Na druk czeka jeszcze rozprawa doktorska Godlewskiej-Goski pt. *Romsko?? a p?e?* (2014). Wszystkie wspomniane prace na temat Cyganów, a szczególnie ta ostatnia, pokazywa?y, ?e wci?? mo?na odkrywa? nowe fakty dotycz?ce tego etnosu, zw?aszcza w sferach poznanych dot?d tylko powierzchownie, jak np. sfera skala? czy zachowa? seksualnych.

Prawdziwym jednak wyzwaniem po upadku „?elaznej kurtyny” by?y zainicjowane równie? przez Lecha Mroza tzw. „badania wschodnie”, koncentruj?ce si? najcz??ciej na kwestiach to?samo?ciowych i religijnych, w szczególnoci pozosta?ych tam w warunkach d?ugotrwa?ej izolacji spo?eczno?ci polskich, ale tak?e i wielu ?rodowisk miejscowych. Obj??y one pocz?tkowo wschodnie przedwojenne terytoria Polski (tj. Litwy, zachodniej Bia?orusi i Ukrainy), aby nast?pnie rozszerzy? si? równie? na tereny ?otwy i Estonii, Mo?dawii i Naddniestrza, wreszcie Kaukazu i Syberii. Prowadzone by?y ju? nie tylko przez zespo?y sk?adaj?ce si? z pracowników naukowych, ale równie? kolejne roczniki doktorantów i studentów. Na podstawie tych bada? wydano po raz pierwszy wiele oryginalnych studiów monograficznych dotycz?cych tych terenów. Na uwag? zas?uguj? szczególnie takie ksi??ki, jak napisana wraz ze studentami pod redakcj? ?ukasza Smyrskiego i Magdaleny Zowczak *Podole i Wo?y?* (2003), ukazuj?ca ?ycie Polaków i Ukrai?ców w wiejskich i ma?omiasteczkowych skupiskach pod Chmielnickim i w okolicach ?tomierza. Podobn? z za?o?enia pozycj? by? tak?e *Etnos przebudzony* (2004) pod redakcj? Lecha Mroza, ukazuj?c analogicznie ?ycie Polaków w Gruzji czy na Syberii. Wreszcie ogromny, ponad 700 stronicowy tom pod redakcj? Magdy Zowczak *Na pograniczu „nowej Europy”. Polsko-ukrai?skie s?siedztwo* (2010), opisuj?cy codzienno?? mieszkac?ców zmarginalizowanych terenów pogranicza polsko-ukrai?skiego. To tylko niektóre z pozycji, które ukaza?y si? na podstawie tych bada?. Nie wydan? jeszcze pozycj? jest rozprawa doktorska Katarzyny Waszczy?skiej *Postaci to?samo?ci narodowej. Wizerunek Bia?orusinów ko?ca XX wieku na podstawie bada? z Mi?ska i okolic* (2004). Autorka ta od lat specjalizuje si? w tematyce bia?oruskiej, prowadzi?c badania na Bia?orusi, w okolicach Nie?wie?a i Klecka, rejonie Puszczy Bia?owieskiej po dwóch stronach granicy, okolicach S?onima, ?yrowic i Dzia?owa oraz Ró?any, Kosowa i ?yskowa. Analizuje tak?e zachodni dyskurs na temat tego kraju w Internecie. Do bada? wschodnich nale?? te? prace prowadzone na Wile?szczy?nie przez ?ukasza Smyrskiego i Andrzeja Perzanowskiego wraz z grupami studentów podsumowane ksi??kami *Etnografia lokalnych znacze?: monografia spo?eczno?ci lokalnej okolic Dziewieniszek na Wile?szczy?nie*, red. ?. Smyrski (2005), *Centrum na peryferiach. Monografia spo?eczno?ci lokalnej Ejszyszek i okolic na Wile?szczy?nie*, red. A. Perzanowski (2005). Otwarte granice i os?abienie kontroli pa?stwa, a nast?pnie przyj?cie przez Polsk? nowych standardów politycznych, zaowocowa?o pojawieniem si? w Polsce tak?e imigrantów z ró?nych krajów, w tym

uchodźców, jeszcze jednym nowym zjawiskiem, które naturalnie dotyczy o si z problematyki etnicznej i politycznej i skupia o uwagę nie tylko demografów, geografów i socjologów, ale także niektórych etnologów. Badania nad problemami adaptacji kulturowej w Polsce, wśród nowo tworzących się diaspor imigrantów w Warszawie: Wietnamczyków, Ormian, Turków, Ukraińców, Afrykanów i Arabów, były prowadzone przez kolejne zespoły studenckie pod kierunkiem Macieja Żbka. Rezultatem tych badań była m.in. książka pod redakcją tego badacza pt. *Między piekłem a rajem. Problemy adaptacji kulturowej uchodźców i imigrantów w Polsce* (2002) oraz poświęcone już wyznacznie dominującym w Polsce przybyszom z Kaukazu (Czeczenom, Ormianom, Gruzinom) *Dylematy kaukaskie. Problemy narodowościowe i migracyjne* (2010). Warto podkreślić, że autorzy tej publikacji prowadzili swoje badania nie tylko wśród imigrantów w Polsce, ale także w Gruzji i Armenii, ponieważ w niej pojawiają się zagadnienia tożsamościowe i konfliktów narodowościowych z imigracyjnymi. Innym typem badań była autorska już rozprawa Macieja Żbka *Biali i Czarni* (2007), poświęcona postawom Polaków wobec Afryki i przybyszów do Polski Afrykanów, z zasadniczo tezę, że zachowania wobec innych ludzi nie są określone jedynie przez stereotypy, ani nie zależą od wyznaczników typu wiek, płeć, wykształcenie, ale raczej są kształtowane przez różnorodne konteksty, w których dochodzi do kontaktu. Kolejną pracą tego autora, przy współudziale socjologa Sawomira Łodzińskiego, poświęconą wyznacznie imigrantom, będącym w trakcie ubiegania się o status uchodźcy w Polsce i mieszkającym na terenie tzw. ośrodków dla uchodźców, jest książka *Uchodźcy w Polsce. Próba spojrzenia antropologicznego* (2008). Napisana na zamówienie organizacji pozarządowej, na podstawie badań prowadzonych zarówno wśród uchodźców, jak i urzędników administracji rządowej oraz organizacji pomocowych, reprezentuje pewien rodzaj „badań stosowanych” w tej tematyce. Przy okazji odsłania z etnograficznej dokumentacji sytuację panującą w tzw. ośrodkach dla uchodźców oraz procedury administracyjne wobec nich stosowane. Autor ten obecnie kontynuuje studia uchodźcze w kontekście przede wszystkim uchodźców z Sudanu, zarówno w krajach ich przyjmujących, jak i kraju pochodzenia.

W latach siedemdziesiątych pracownicy warszawskiej Katedry Etnografii: [Anna Zadrowyńska](#) [1], Marian Pokropek i Tomasz Strzeczek prowadzili prace badawcze w Macedonii podsumowane dwutomową publikacją (*Ana Zadrowyńska Semejni obredi: Spored'ena monografija na polskite sela Pjntki i Twarogi i makedonskoto selo Jablanica*, Skopje 1994; Marjan Pokropek, Tomasz Strzeczek, *Spored'ena monografija na makedonskoto selo Jablanica i polskite sela Pjntki i Twarogi*, tom 2: *Narodna architektura*, Skopje 1992) oraz książkę polskojęzyczną *Ludowe obrzędy i podania: Etnograficzne i folklorystyczne studia porównawcze wsi polskiej i macedońskiej*, red. [Anna Zadrowyńska](#) [1], Tanas Vračinovski, Krzysztof Wrocławski (2002). Kontynuatorką badań macedońskich jest [Karolina Bielenin-Lenczowska](#) [8], ponieważ zainteresowania etniczności, problematyki migracyjnej oraz genderowej. Jej projekt badawczy, skoncentrowany wokół identyfikacji etnicznej macedońskojęzycznych muzyków oraz relacji siedzielskich między wyznawcami prawosławia i islamu w zachodniej Macedonii, został podsumowany książką pod jej redakcją *Siedzielstwo w obliczu konfliktu. Relacje społeczne i etniczne w zachodniej Macedonii* (2009), opisując napięcia polityczne między Macedończykami i Albańczykami. Obecnie [Karolina Bielenin-Lenczowska](#) [8] prowadzi badania dotyczące codziennego życia migrantów muzyków z Macedonii, mieszkających na stałe we Włoszech. Analizując przede wszystkim doświadczenia migracji ze względu na płeć i wiek, a także praktyki religijne, jedzeniowe i językowe, przygotowuje rozprawę habilitacyjną na ten temat. Poza tym prowadzi badania ze studentami we wsiach górnych Porecza w Macedonii, które poniekąd są kontynuacją niedokończonych badań wspomnianego już Józefa Obrębskiego.

Setna rocznica urodzin tego uczonego przyczyniła się do nawiązania do jego poleskich badań z lat 30. także przez Wojciecha Lipińskiego, innego naukowca z Zakładu Badań Etnicznych i Międzykulturowych. Obecnie celem ich było przyjrzenie się współczesnym determinantom tożsamości mieszkańców tego regionu, wyznawanej tożsamości narodowej, zróżnicowaniu religijnemu i istniejącym podziałom społecznym. Efektem tego projektu stała się książka pod redakcją tego badacza pt. *Dzisiejsze Polesie* (2013). Ostatnimi, prowadzonymi przez wspomnianego badacza, były jednak badania w Budziaku, regionie o wyjątkowo ciekawej strukturze etnicznej i wyznaniowej, zamieszkałej nie tylko przez Ukraińców, ale również Rosjan, Mozdawian, Bułgarów, Gagauzów i Albańczyków, pod względem religijnym nie tylko prawosławnych, ale i staroobrzędowców oraz wyznawców różnych nurtów protestantyzmu. Efektem tych badań jest niedawno wydana książka pod redakcją Wojciecha Lipińskiego *Bańkany na Ukrainie. Bułgarzy, Gagauzi i Albańczycy z ukraińskiego Budziaku* (2014). Wszystkie te badania mieszczą się w szerszym projekcie wymienionego autora, mającego na celu rozpoznanie zjawisk związanych ze strukturą etniczną i wyznaniową Ukrainy.

Kończąc cztery poświęcone problematyce etnicznej i migracyjnej należy zaznaczyć, że wspomniane wyżej badania wyróżnia m.in. to, że zakończone zostały wydaniem obszernych monografii, ale faktycznie są to tylko wybrane przykłady z spośród wielu studiów prowadzonych w Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej UW. Wspomnieć trzeba o szeregu niewydanych jeszcze prac dotyczących problematyki etnicznej przede wszystkim na wschodzie, jak np. badania Łukasza Smyrskiego na Wileńszczyźnie czy Lecha Mroza i Tadeusza Baraniuka na

Bojkowszczy?nie w Karpatach ukrai?skich.

Reasumuj?c, etniczno?? – to termin, który od dwudziestu paru lat na nowo sta? si? jednym z najcz??ciej pojawiaj?cych si? w polu zainteresowa? warszawskiej etnologii i antropologii. Wspó?czesne zmiany polityczne, w tym poszerzanie si? Unii Europejskiej, otwarcie granic, nap?yw przybyszów z innych krajów, upowszechnienie ?rodków przekazu w skali ?wiata, nie spowodowa?y bynajmniej, ?e kwestie etniczne sta?y si? niewa?ne. Obszar postkomunistyczny i postsowiecki – a temu wspomniani tu badacze po?wi?caj? szczególn? uwag? – i dziej?ce si? tam dalsze przeobra?enia, dostarczaj? ci?gle intryguj?cych przyk?adów, do których termin etniczno?? wyj?tkowo si? odnosi.

Badania z zakresu antropologii religii

Badania z zakresu antropologii religii zapocz?tkowane zosta?y w warszawskim IEiAK w drugiej po?owie lat 70. ubieg?ego wieku pracami Zbigniewa Benedyktowicza (*Portrety „obcego”. Od stereotypu do symbolu*, 2000), Jacka Ol?dzkiego, Ludwika Stommy (*Religijno?? ludowa w: Antropologia kultury wsi polskiej XIX w.*, 1986) oraz Ryszarda Tomickiego (*Religijno?? ludowa*, 1982). Stanowi? one w pewnym stopniu kontynuacj? przedwojennej polskiej tradycji fenomenologii religii, zainicjowanej prac? Cezarii Baudouin de Courtenay Ehrenkreutz J?drzejewiczowej (*?wi?ta Cecylia. Przyczynek do genezy apokryfów*, 1922) oraz prac Jana Stanis?awa Bystronia (m. in. *?a?cuch szcz??cia*) i Stefana Czarnowskiego, autora syntetycznego eseju *Kultura religijna wiejskiego ludu polskiego* (1937). Twórczo?? dwóch ostatnich uczonych, w zwi?zku z ich studiami w Pary?u w pocz?tkach ubieg?ego wieku, kszta?towa?a si? pod wp?ywem socjologicznej szko?y francuskiej. Obaj – podobnie jak i Cezaria Baudouin de Courtenay – w sposób twórczy ??czyli w swoich studiach pog??bion? wiedz? dotycz?c? religijnego folkloru (szczególnie tzw. *ludowych apokryfów*), jego stylu i funkcjonowania w ?rodowiskach wiejskich.

Skromny esej Czarnowskiego o stanie kultury religijnej w ko?cu XIX wieku prezentuje bogaty repertuar praktyk religijnych z odwo?aniem do do?wiadcze? autora z dzieci?stwa w konwencji, rzecz mo?na nieco anachronicznie – „opisu g?stego” *kultury religijnej*. Czarnowski zdefiniowa? j? jako kategori? badawcz? przeciwstawn? studiom nad religi? i odniós? do sposobu przyswojenia i przekszta?cenia nauki Ko?cio?a przez okre?lone historycznie, w miar? jednorodne, ?rodowisko spo?eczne. Badanie jej kieruje si? ku przedstawieniom, kojarzonym „z wyst?puj?cymi w kulcie imionami i nazwami rzeczy”, ku charakterowi jej nabo?no?ci i tej nabo?no?ci przejawom. Tak okre?lona *kultura religijna* odpowiada w pewnym stopniu projektowi przedstawionemu blisko trzydzie?ci lat pó?niej przez Clifforda Geertza w eseju *Religion as a cultural system* (1965): koncentruje si? na wzajemnym modelowaniu ?ycia spo?ecznego i religii w konkretnym ?rodowisku kulturowym. Zazwyczaj etno- i antropolodzy oraz socjolodzy, którzy zajmowali si? studiami polskiej religijno?ci poczynaj?c od lat 60. a? do dzi?, rozpoczynali od krytyki tego impresyjnego, syntetycznego eseju. Chocia? po latach zmian w kulturze oraz sposobach jej percepcji wie? nie mog?a ju? uchodzi?, jak to okre?li? Czarnowski, za „wzgl?dnie w sobie zamkni?t? i historycznie w wysokim stopniu jednorodn?” warstw? spo?eczn?, a najpewniej nigdy taka nie by?a, jednak to w?a?nie unifikuj?ce za?o?enie sprawi?o, ?e lektura eseju Czarnowskiego przypomina dzisiejszemu czytelnikowi monograficzne konstrukcje klasyki antropologicznej, prezentuj?ce badane kultury jako homogeniczne „ca?o?ci”, zorganizowane wed?ug okre?lonego wzoru.

Systematyczne badania religijno?ci wykraczaj?ce poza Polsk? zapocz?tkowa? w dawnej Katedrze Etnografii Jacek Ol?dzki, który wprowadzi? naukowe standardy dokumentacji etnograficznych ?róde? tworzonych oraz praktyk? ??czenia wywiadu, fotografii i filmu etnograficznego. Jego zainteresowania koncentrowa?y si? wokó? ró?nych typów religijnej ofiary, zwi?zanych z ni? rytuałów i gestów: od katolickich praktyk wotywnych po baranka, zabijanego rytualnie przez mongolskich koczowników, a tak?e wokó? sztuki sakralnej i problematyki zdarze? cudownych (wprowadzi? poj?cia *wra?liwo?ci mirakularnej i religijno?ci mirakularnej*, cechuj?ce katolicyzm w Polsce). Oprócz rozproszonych artykułów opublikowa? dwie monografie, w których kultura religijna stanowi istotny aspekt etnograficznego opisu ?ycia polskiej wsi (*Kultura artystyczna ludno?ci kurpiowskiej*, 1971 oraz *Murzynowo. Znaki istnienia i to?samo?ci kulturowej mieszka?ców wioski nadwi?la?skiej XVIII-XX w.*, 1991). Jego badania, a tak?e badania *religijno?ci ludowej* Ludwika Stommy, kontynuowa?a w Polsce wschodniej i na Mazowszu [Magdalena Zowczak](#) [9], która od ko?ca lat 80 prowadzi jednocze?nie zaj?cia z zakresu klasycznych teorii religii (*Teorie religii w teoriach kultury, Typy do?wiadczenia religijnego*).

Po upadku ZSRR mo?liwe by?o rozszerzenie bada? na wschód, w tym na tereny zamieszka?e przez Polaków na Litwie, Bia?orusi i Ukrainie. Prowadzone przez Magdalen? Zowczak badania kultury religijnej ujmowa?y j? jako jeden z istotniejszych, niekiedy dominuj?cy, aspekt konstruowania to?samo?ci. Pocz?tkowo badania te dotyczy?y do?? ?ci?le *ludowych apokryfów*, z czasem rozszerzy?y si? na *kultur? religijn? na pograniczu wyznaniowym*. Badania te, w których uczestnicz? kolejne grupy studenckie, kontynuowane s? do dzi? (ostatnio na ukrai?skim Podolu). Ich efekty opublikowane zosta?y m. innymi w pracach zbiorowych: *Podole i Wo?y? Szkice*

etnograficzne (2003; red. Łukasz Smyrski i [Magdalena Zowczak](#) [9]) oraz *W cieniu drzewa wiar. Studia nad kulturą religijną na pograniczach Slavicae Orthodoxae* (2009; red. M. Zowczak). Podobną formułę badań kultury religijnej stosowali także dr [Wojciech Lipiński](#) [10] (*Religia i religijność w zbiorowej monografii Dzisiejsze Polesie*, 2013) oraz Justyna Chmielewska, autorka monografii *Więta krew, więty czas, więci ludzie. Historia i mitologia Ewangelicznych Chrześcijan Syjonistów (Muraszkowców)* (2009). Problematykę współczesnej religijności polskich katolików z przełomu wieków rozwinęła m. innymi Dorota Hall w pracy *New Age w Polsce. Lokalny wymiar globalnego zjawiska* (2007).

Zasługą Stefana Czarnowskiego było wprowadzenie problemu *sensualizmu* jako cechy charakterystycznej katolickiej religijności ludowej. Zabarwiona pejoratywnie, przynależała ona zarazem stereotypowemu postrzeganiu katolicyzmu z perspektywy zarówno kultury Zachodu (por. Georg W. F. Hegel, *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*), jak i prawosławia. Dekonstrukcja i reinterpretacja tej kategorii stała się jednym z kluczowych wątków dwóch monografii, wieńczących wieloletnie badania etnograficzne i studia nad kulturą religijną pracowników i studentów Instytutu, prowadzone w latach 80. – 90. ubiegłego wieku w społecznościach lokalnych na pograniczach katolicyzmu i prawosławia. Były to: *Obraz osobliwy. Hermeneutyczna lektura źródeł etnograficznych. Wielkie opowieści* (2000) Joanny Tokarskiej-Bakir oraz *Biblia ludowa. Interpretacje wątków biblijnych w kulturze wsi* (2000) Magdaleny Zowczak. Trzecią monografią, również opartą na badaniach etnograficznych prowadzonych początkowo w ramach IEiAK, skoncentrowaną przede wszystkim na magicznym aspekcie folkloru, była *Kłótnia. Rzecz o ludowej magii słowa* Anny Engelking (2000).

Innego rodzaju inspiracji dostarczył naszym studiom polski fragment pracy Williama Thomasa i Floriana Znanieckiego (*Religious and Magical Attitudes in: The Polish Peasant in Europe and America*, 1918), pisany z perspektywy kultury protestanckiej i egzotyzujący katolicką religijność polskich chłopów jako *magiczną i zrytualizowaną*. Praktyka egzotyzacji katolicyzmu przez zachodnią antropologię religii, obserwowana do dziś, pozostaje jednym z głównych wątków aktualnych studiów kultury religijnej, rozwijanej w IEiAK w ostatniej dekadzie. Reprezentuje ją [Magdalena Lubańska](#) [11] (red. *Religijność chrześcijan obrzędki wschodniego na pograniczu polsko-ukraińskim*, 2007). Rozszerzyła ona zasięg badań kultury religijnej na pogranicza prawosławia i islamu: terytoria post-osmańskie w bułgarskich Rodopach. Początkowo dotyczyły one przede wszystkim *synkretyzmu religijnego* na przykładzie rytuałów ofiarniczych i praktyk związanych z uzdrowieniami religijnymi (*Synkretyzm a podziały religijne w bułgarskich Rodopach*, 2012).

Obecnie [Magdalena Lubańska](#) [11] kieruje realizacją zespołowego projektu *Teorie antropologiczne wobec życia religijno-społecznego wyznawców prawosławia w Europie wschodniej i południowo-wschodniej*. W jego ramach utworzyła w IEiAK Centrum Badań nad Prawosławiem, które służy regularnym seminariom z udziałem badaczy spoza IEiAK, zajmujących się badaniami kultury religijnej w różnych kontekstach. Celem jest stworzenie warsztatu naukowego służącego rozwojowi, usystematyzowaniu i poszerzeniu sfer dotychczas rozwiniętego kierunku badań, jakim jest *antropologia prawosławia*. Poszukiwania dogodnej perspektywy epistemologicznej wynikają z przekonania autorek projektu o dominującej w antropologii religii tendencji do narzucania zachodnich norm, będących produktem unikalnej post-reformacyjnej i post-odwieceniowej historii społeczeństw, których religijność rozwijała się w oparciu o odmienne paradygmaty i doświadczenia historyczne. Realizowane w ramach projektu badania dotyczą praktyk religijnych, zwłaszcza w intencji zdrowia i uzdrowienia, związanych z sensualistycznym kultem przedmiotów religijnych, szczególnie przedstawieł ikonicznych (i z wiarą w ich *sprawczość duchową* i/lub *leczniczą*). Chodzi o takie ujęcie problemu, które będzie wykraczało poza dychotomiczny podział na *działania religijne i magiczne*.

Projekt ten obejmuje również problematykę nadawania obiektom sakralnym statusu zabytku dziedzictwa (narodowego/etnicznego) i ich muzeifikacji, oraz analizę praktyk ekonomicznych w kontekście prawosławia, koncentrując się na pytaniu o istnienie (bądź brak) prawosławnej *etyki pracy*. Autorki projektu prowadzą systematyczne porównawcze badania etnograficzne *uzdrowień religijnych* w prawosławnych monasterach w Bułgarii i na Ukrainie ([Magdalena Lubańska](#) [11] i Magdalena Zatorska), *patrymonializacji* zabytków sakralnych na Fruńskiej Gorze w Serbii ([Ewa Klekot](#) [12]) oraz porównawcze badania relacji między gospodarką a prawosławiem w Polsce i w Rosji (Agata Ładykowska).

Kolejny projekt *Wielozmysłowe imaginaria religijne w wybranych sanktuariach południowo-wschodniej Polski* (2014-2017) [Magdalena Lubańska](#) [11] realizuje od bieżącego roku wspólnie z Kamilą Baraniecką-Olszewską (absolwentką IEiAK, autorką pracy *Ukrzyżowani. Współczesne misteria Młki Pańskiej w Polsce*, 2013). Podobnie jak w przypadku poprzedniego projektu, celem jest równoległe: realizacja badań etnograficznych współczesnej religijności katolickiej (szczególnie w jej wymiarze sensualnym oraz materialnym) oraz wypracowanie adekwatnego warsztatu metodologicznego. Badania obejmą sanktuaria południowo-wschodniej Polski (Leżajsk, Przeworsk,

Kalwaria Pac?awska) i pielgrzymuj?cych do nich wiernych. Autorki chc? si? zmierzy? ze spu?czyn? intelektualn? polskiej etno- i antropologii religii (m. innymi przedefiniowa? ponownie kategori? *sensualizmu*, studiuj?c zachowania i formy ekspresji religijnej pielgrzymów) i krytycznie kontynuowa? jej studia, aby zaprezentowa? w ich kontek?cie wyniki bada? w?asn?ch szerszemu – ?wiatowemu gronu badaczy. Punkt wyj?cia stanowi paradygmat uciele?nienia (*embodiment*) w formie proponowanej przez Thomasa Csordasa (1990).

Agnieszka Halemba prowadzi badania dotycz?ce relacji mi?dzy organizacj? i centralizacj? ?ycia religijnego a kszt?tem rytua?ów i do?wiadcze? religijnych. W latach 1994-2008 jej badania na Syberii po?udniowej koncentrowa?y si? wokó? przeobra?e? lokalnych kultów przyrody i praktyk szama?skich, nast?puj?cych zarówno pod wp?ywem rozwijaj?cej si? ideologii narodowej, jak i wspó?zawodnictwa z takimi zorganizowanymi religiami jak buddyzm czy chrze?cija?stwo (prawos?awie, katolicyzm, nowe ko?cio?y protestanckie; *The Telengits of Southern Siberia: Landscape, Religion and Knowledge in Motion*, 2006). W latach 2006-2011 Halemba prowadzi?a badania nad przeobra?eniami ?ycia religijnego w?ród wiernych i ksi??y Ko?cio?a Katolickiego Obrz?dku Wschodniego w Ukrainie i S?owacji (*Negotiating Marian Apparitions: The Politics of Religion in Transcarpathian Ukraine*; in press; 2015). Zarówno badania syberyjskie jak i europejskie dotyczy?y relacji mi?dzy do?wiadczeniem religijnym a instytucjami i organizacjami religijnymi, ulegaj?cymi przemianom po rozpadzie ZSRR. Za szczególnie interesuj?ce Halemba uznawa? relacje mi?dzy formaln? organizacj? ?ycia religijnego, tak?e w jej aspekcie finansowym, a do?wiadczeniami religijnymi, stosunkiem wiernych do organizacji religijnych, postrzeganiem roli specjalistów religijnych takich jak szamani czy ksi??a, oraz przekszta?ceniami wyobra?e? religijnych. Obecnie przygotowuje publikacje na podstawie zgromadzonych ?róde? oraz pracuje – wspólnie z kolegami ze S?owacji, Czech i W?gier – nad kolejnym projektem: *Religious landscapes on the move: transnational apparitional movements in Central Europe*. Równie? i w nim kult maryjny, a zw?aszcza ruchy rozwijaj?ce si? wokó? nowych objawie? maryjnych, maj? s?u?y? za przedmiot studiów religijnej wspó?pracy, przemian, eksperymentowania oraz procesów transnarodowych. Z jednej strony owe ruchy s? bowiem g??boko zakorzenione i uwik?ane w regionalnych i narodowych kontekstach historycznych, poddane hierarchii i konserwatywne, z drugiej – prezentuj? potencjaln? zdolno?? do przekraczania politycznych, spo?ecznych i etnicznych granic (zauwa?yli to ostatnich latach badacze ruchów zwi?zanych z objawieniami w Europie zachodniej i po?udniowej, Peter Margry i Sandra Zimdars-Swartz).

W latach 2008-2011 Agnieszka Halemba bra?a udzia? w projekcie badawczym *Zwischen religiöser Tradition, kommunistischer Prägung und kultureller Umwertung: Transnationalität in den Erinnerungskulturen Ostmitteleuropas seit 1989*, w ramach którego podj?to próby historycznie ugruntowanych studiów porównawczych w Europie ?rodkowo-Wschodniej, zw?aszcza pisanych z perspektywy transnarodowej. W kolejnym projekcie Halemba kontynuuje to podej?cie, ??cz?c je z zainteresowaniami antropologi? kognitywn?, a zw?aszcza teori? modalno?ci religijnych Harveya Whitehousa, w ramach której szczególn? uwag? po?wi?ca relacjom mi?dzy autorytetem religijnym, kszt?tem praktyk rytualnych a emocjonalno?ci? religijnych do?wiadcze?. Halemba rozpoczyna te? obecnie prac? nad projektem wpisuj?cym si? we wspó?czesne studia na temat religijnego uczenia i stawiania si? (Tanya Luhrmann, Vlad Naumescu, David Berliner, Richard Irvine). W jaki sposób w ramach poszczególnych tradycji religijnych odbywa si? przygotowanie wierz?cych do religijnego odczuwania w specyficznej formie? Dotychczasowe prace zajmuj?ce si? chrze?cija?stwem dotyczy?y przede wszystkim nowych ko?cio?ów protestanckich, zakonów katolickich oraz, w mniejszym stopniu, prawos?awia. Halemba przygotowuje obecnie projekt analizuj?cy strategie i efekty inicjatyw Ko?cio?a Ewangelickiego w Niemczech zmierzaj?ce do pozyskania nowych cz?onków (tzw. *Kurse zum Glauben*).

[Magdalena Zowczak](#) [9] realizuje obecnie projekt *Kultura religijna wobec zmian spo?ecznych. Studium porównawcze spo?eczno?ci lokalnych. (Polska-Ukraina)*. Zak?ada on, ?e konflikty i podzia?y spo?eczne, zarówno w Polsce jak i na Ukrainie, nadal znajduj? wyraz w ró?nych formach religijnej b?d? para-religijnej ekspresji. J?zyk symboli tradycji chrze?cija?skiej, cho?by oderwany od religii, pozostaje powszechnym ?rodkiem komunikacji spo?ecznej w Polsce i w niektórych innych krajach Europy Wschodniej, a tak?e jednym z dominuj?cych ?róde? moralnego dyskursu. Celem bada? jest w zwi?zku z tym antropologiczna interpretacja spo?ecznej roli chrze?cija?stwa w ?yciu wybranych spo?eczno?ci i ich reprezentantów.

Religijno?? ludowa katolicyzmu i prawos?awia, zdominowana przez „religi? polityczn?”, funkcjonowa?a w re?imach komunistycznych dzi?ki bezpo?redniemu przekazowi, w ramach lokalnych, niejawn?ch praktyk oporu. W dwóch ostatnich dekadach ulega? jednak radykalnym zmianom wobec powrotu religii do ?ycia publicznego. W kontek?cie tej zmiany statusu Ko?cio?ów przemiana religijno?ci ludowej w popularn? mo?e by? analizowana w ramach trzech tendencji: z jednej strony (1) indywidualizacji przekazu religijnego, zwi?zanego z upodmiotowieniem wiernych, oraz (2) jego globalizacji i dominuj?cej kultury popularnej, z drugiej – (3) nacjonalizacji religii i jej uwik?ania w pa?stwowe polityki historyczne. W zwi?zku z tym badania maj? umo?liwi? odpowied? na nast?puj?ce pytania: Jakie typy ekspresji rodz? si? i zanikaj? pod wp?ywem tych tendencji? Czy wraz z post?puj?c? indywidualizacj? religii i

związany z tym podziałami następuje upadek rytualizmu oraz ostateczny rozpad symbolicznego mikrokosmosu, w którym historia biblijna miesza się z mitologią lokalną? Czy raczej tradycyjne formy ekspresji i ich symbolika współwystępują z nowymi, tworząc bardziej złożone typy kultury religijnej? Jak rolę odgrywają w tych procesach denominacje protestanckie? Jak chrześcijaństwo (jako wspólnoty i jednostki) odnosi się do praktyk upamiętniania dawnych żydowskich mieszkańców i Holocaustu?

Magdalena Zatorska, doktorantka, która uczestniczy w realizacji dwóch z przedstawionych wyżej projektów, zajmuje się problematyką współczesnych relacji chrześcijańsko-żydowskich oraz pamięci i upamiętniania Zagłady. (Wcześniej prowadziła badania m. innymi w ramach projektu *Wielokulturowa pamięć i trwałość śladów. Czerniowce na Bukowinie* realizowanego przez Fundację Ormiańska KZKO (program *Geschichtswerkstatt Europa*). Ostatnio uzyskała środki na realizację własnego projektu *Relacje polsko-żydowskie i ukraińsko-żydowskie w kontekście współczesnych pielgrzymek chasydzkich do Polski i na Ukrainę*.

O ile badania *religijności ludowej*, rozwijające się w latach 80. w ówczesnej Katedrze Etnologii, inspirowane były strukturalizmem, semiotyką (zwłaszcza studiami publikowanymi w ośrodku Tartu w ówczesnym ZSRR) oraz fenomenologią i koncentrowały się na semantyce wierzeń i rytuałów, w późniejszych projektach można obserwować stopniowy zwrot ku społecznym i politycznym aspektom *kultury religijnej*. Obecnie zainteresowaniem cieszy się nowa postać fenomenologii, reprezentowana przez teorię *ucieleśnienia* Thomasa Csordasa, czerpiąca inspirację z filozofii Maurice'a Merleau-Ponty'ego. Dowartościowaniu uległy praktyki cielesne i materialne aspekty życia religijnego, nie bez wpływu *gender studies*. (Najważniejszą pracę wpisującą się w ten zakres badań jest książka Agnieszki Kościńskiej, poświęcona konwersji do nowego ruchu religijnego w Polsce: *Potęga ciszy. Konwersja a rekonstrukcja porządku państwa na przykładzie nowego ruchu religijnego Brahma Kumaris*, 2009). Można jednak przedstawić wyżej projekty badawcze postrzegając jako swoistą kontynuację wcześniejszych badań. Największe *novum* stanowi kognitywne studia religijności, wprowadzane na poziomie teorii i praktyki badawczej przez Agnieszka Halembę, jak również objęcie przez nią badaniami protestanckiej kultury religijnej, wcześniej badanej sporadycznie, chociaż stale uwzględnianej w perspektywie porównawczej za pośrednictwem istniejącej literatury.

Fot. Pawlina Carlucci, z badań prowadzonych przez Magdalenę Lubańską w ramach projektu: "Synkretyzm i antysynkretyzm religijny w świetle koegzystencji muzułmanów (Pomaków) i prawosławnych w Rodopach Zachodnich w Bułgarii" dofinansowanego przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego (NN10917633).

Antropologia p?ci

Badania nad kulturowym i społecznym kształtowaniem p?ci s? zarówno w polskiej, jak i w światowej antropologii stosunkowo nowe. Na przykład w antropologii anglosaskiej ich początek datuje się na początek lat 70. XX w. Co prawda, antropolodzy i etnologowie od zawsze interesowali się sprawami takimi jak rodzina, pokrewieństwo czy zwyczaje związane z ciążą i porodem, ale wcześniejsze prace z dwóch powodów trudno nazwać genderowymi. Po pierwsze, często nie uwzględniały one doświadczeń kobiet – były pisane z męskiej perspektywy, przez mężczyzn dla mężczyzn, bo to głównie oni zajmowali się nauką. Nieliczne kobiety w tym gronie musiały raczej ukrywać swoje kobiece doświadczenia, niż wskazywać na nie jako na swój atut (zob. Edwin Ardener, *Belief and the problem of women*, [w:] *Perceiving Women*, red. Shirley Ardener 1975). Choć w tym miejscu należy podkreślić, że w Polsce sytuacja wyglądała znacznie lepiej niż np. w Wielkiej Brytanii. W środowisku warszawskim od początku jego istnienia badaczki (między innymi założycielka tego środowiska Cezaria Baudouin de Courtenay Ehrenkreutz Jdrzejewiczowa oraz [Zofia Sokolewicz](#) [13] – jego wieloletnia kierowniczka) odgrywały niezwykle ważną rolę, co znacząco wpłynęło na otwartość na problematykę genderową.

Po drugie, wczesne prace zakładały pewną uniwersalność p?ci – przyjmowano, że bycie kobiet bądź bycie mężczyzną jest czymś oczywistym i naturalnym. Kultura mogła jedynie w większym lub mniejszym stopniu wpływać na role kobiet i mężczyzn czy zachowania seksualne. Studia genderowe podchodzą do sprawy inaczej. Dostrzegają i doceniają znaczenie p?ci osoby zbierającej materiały oraz podważają naturalność p?ci i seksualności – wszelkie oczywistości podają w wątpliwość, uznają kobiecość i męskość za kategorie kulturowe. Oczywiście antropologia p?ci nie byłaby możliwa bez wcześniejszego zainteresowania naszej dyscypliny problemami takimi jak rodzina, małżeństwo, czy kwestiami poruszającymi szeroko rozumiane sprawy mogące dotyczyć kobiet, od zakazów związanych z porodem i porodem po kult maryjny. Odnosi się to też do warszawskiej etnologii. Można tutaj przywołać liczne prace Anny Zdrożyńskiej na temat obrzędowości rodzinnej i małżeństwa (*Zawarcie małżeństwa. Analiza systemu wartościowania*, 1974), artykuł Zofii Sokolewicz o Matce Boskiej w polskiej kulturze ludowej XIX i XX w. (*Matka Boska w polskiej kulturze ludowej XIX i XX w.* „Etnografia Polska” 1988, nr 32, s. 289–303) czy *Tabu a paradygmaty etnologii* (1989, 2010) Jerzego S. Wasilewskiego (pojawiają się

tam w?tki zwi?zane z zakazami i nakazami dotycz?cymi kobiet).

Rozwój bada? genderowych w naszym instytucie przypada na pierwsz? dekad? XXI w. Wtedy ukaza? si? firmowany przez instytut dwutomowy podr?cznik antropologii p?ci (*Gender. Perspektywa antropologiczna*, t. 1 i 2, red. R. E. Hryciuk i A. Ko?cia?ska). Kolejna tego typu pozycja to podr?cznik do studiów nad seksualno?ci? (*Antropologia seksualno?ci. Teoria, etnografia, zastosowanie*, red. A. Ko?cia?ska, 2012).

Problematyka genderowa pojawia si? te? w doktoratach broni?cych w Instytucie. [Agnieszka Ko?cia?ska](#) [14] (2007) podejmuje kwesti? konwersji religijnej w Polsce i pokazuje j? jako proces transformacji to?samo?ci p?ciowej. Czyni to na przyk?adzie kobiet, które odesz?y od katolicyzmu i zwi?za?y si? z nowym ruchem religijnym pochodz?cym z Indii, Brahma Kumaris. Zmianie tej towarzyszy przyj?cie nowych zasad ?ywieniowych i dziennego rozk?adu zaj?? oraz rezygnacja ze wspó??ycia seksualnego. Wszystko to wp?ywa na ?ycie rodzinne kobiet oraz ich to?samo?? (*Pot?ga ciszy. Konwersja a rekonstrukcja porz?dku p?ci na przykladzie nowego ruchu religijnego Brahma Kumaris*, 2009, zob. te? *The 'power of silence: Spirituality and women's agency beyond the Catholic Church in Poland*, "Focaal—European Journal of Anthropology", 2009, no. 53). Kategoria p?ci pojawia si? jako narz?dzie analityczne te? w innych pracach doktorskich. Na przykad [Amanda Krzyworzeka](#) [3] w rozprawie z zakresu antropologii ekonomicznej (*Rolnicze strategie pracy i przetrwania*, 2009) porusza kwesti? p?ci i pokazuje jej istotno?? przy podejmowaniu decyzji (na przykadzie wsi mazowieckiej).

Problematyk? p?ci podejmowa?y równie? osoby wyk?adaj?ce w Instytucie, które jednak broni?y doktoraty w innych jednostkach. Renata Ewa Hryciuk w rozprawie pt. *Kulturowy kontekst macierzy?stwa. Na przykadzie Meksyku* (2008), opartej na badaniach etnograficznych prowadzonych w mie?cie Meksyk od maja 2005 do kwietnia 2006 roku, analizuje zmiany wzorów macierzy?stwa w miejskiej kulturze Meksyku i poszukuje alternatywnych stylów ?ycia. Zastanawia si?, na ile sprawcze dzia?ania kobiet (indywidualne i zbiorowe) wp?ywaj? na proces modyfikowania dominuj?cego modelu oraz jaka jest w tym procesie rola m??czyzn. Hryciuk pokazuje wyniki bada? etnograficznych w kontek?cie dynamicznych przemian spo?ecznych zachodz?cych w spo?ecze?stwie meksyka?skim.

[Karolina Bielenin-Lenczowska](#) [8] w pracy lingwistyczno-antropologicznej analizuje wizerunek rodziny i rodu w szesnastowiecznej kulturze polskiej, rozwa?ania umiejscawiaj?c w ogólnos?owia?skim kontek?cie. Odtwarza stereotypy gospodyni i gospodarza dominuj?ce w tamtych czasach, odwo?uj?c si? do dokona? antropologii p?ci. Ksi??ka powsta?a na podstawie tej pracy nosi tytu? *Rodzina, ród, pokrewie?stwo w perspektywie lingwistyczno-antropologicznej* (2008). Z kolei [Magdalena Radkowska-Walkowicz](#) [15] (2005) podejmuje kwesti? p?ci w popkulturze i analizuje m.in. figur? „sztucznej kobiety” – zazwyczaj bardzo atrakcyjnej seksualnie androidki, o której opowie?? ujawnia mizoginistyczne fantazje kultury popularnej. Równie? i ta praca doktorska ukaza?a si? w formie ksi??kowej: *Od Golema do Terminatora. Wizerunki sztucznego cz?owieka w kulturze* (2007).

Obecnie badania genderowe prowadzone w instytucie obejmuj? ca?e spektrum tematów. [Magdalena Radkowska-Walkowicz](#) [15] zajmuje si? kwestiami reprodukcji, rodziny i dzieci?stwa. W ksi??ce *Do?wiadczenie in vitro. Niep?odno?? i nowe technologie reprodukcyjne w perspektywie antropologicznej* (2013, zob. te? *The creation of 'monsters': the discourse of opposition to in vitro fertilization in Poland*, „Reproductive Health Matters”, 2012 vol. 20, no. 40) Radkowska-Walkowicz analizuje dyskurs dotycz?cy sztucznego zap?odnienia. Pokazuje, co na ten temat mówi Ko?ció? katolicki (Ko?ció?, nastawiony zdecydowanie przeciwko tego typu zabiegom, nadaje ton ca?ej polskiej debacie), co pisze prasa, jako odnosz? si? politycy. Dyskurs ten zestawia z perspektyw? niep?odnych kobiet, z ich do?wiadczeniami in vitro i ich dylematami moralnymi. Z kolei w tek?cie *Frozen children and despairing embryos in the 'new' post-communist state: debate on IVF in the context of Poland's transition*, opublikowanym w pi?mie „European Journal of Women's Studies”, zwraca uwag? na zwi?zek polskiej debaty na temat nowych technologii reprodukcyjnych z procesem demokratyzacji po 1989 i publicznym ustanawianiem na nowo ról spo?ecznych, w tym p?ciowych.

[Renata Hryciuk](#) [16] kontynuuje badania meksyka?skie. W swoich nowszych pracach podejmuje kwesti? jedzenia i zwi?zanej z nim to?samo?ci i roli kobiet w meksyka?skim ruchu slow food i rozwoju turystyki. Hryciuk zajmuje si? te? badaniem problematyki macierzy?stwa w Polsce. Jest m.in. wspó?redaktork? ksi??ki (z El?biet? Korolczuk) *Po?egnanie z Matk? Polk?? Dyskursy, praktyki i reprezentacje macierzy?stwa we wspó?czesnej Polsce* (2012), b?d?cej krytyczn? analiz? wspó?czesnych debat, zachowa? i to?samo?ci zwi?zanych z macierzy?stwem.

Z kolei [Agnieszka Ko?cia?ska](#) [14] zajmuje si? seksualno?ci? w PRL i dzi?. W ksi??ce *P?e?, przyjemno?? i przemoc. Kszta?towanie wiedzy eksperckiej o seksualno?ci w Polsce* (2014) pokazuje specyfik? rozwoju seksuologii w Polsce i jej rol? w kszta?towaniu ról p?ciowych. Seksuolodzy w PRL tworzyli g?ówne ?ród?o wiedzy

na temat ?ycia seksualnego. Wskazywali na jego dzia?anie zdrowotne i wi?ziotwórcze. Jednocześnie byli bardzo zachowawczy w kwestii ról p?ciowych: w pracach z tego okresu udane ?ycie seksualne zale?a?o od przyj?cia tradycyjnych ról p?ciowych.

Perspektywa feministyczna pojawi?a si? tak?e w ostatniej ksi??ce Anny Wieczorkiewicz *Czarna kobieta na bia?ym tle. Dyptyk biograficzny* (2013). Ksi??ka autorki, która wcze?niej w swojej pracy badawczej si?ga?a do tematów zwi?zanych z cielesno?ci?, a wi?c tak?e z p?ci?, traktuje o Saartjie Baartman i Waris Dirie, które ?y?y w innych czasach i innych kontekstach, ale dobrze obrazuj? nie tylko skomplikowane losy czarnych kobiet w historii, lecz tak?e losy teorii, feministycznej i postkolonialnej. Teorii, które bior? w posiadanie konkretne, uciele?nione podmioty i wykorzystuj? je do w?asných celów, w tym naukowych, spo?ecznych, politycznych.

Obecna wi?c coraz widoczniej w Instytucie Etnologii i Antropologii Kulturowej UW perspektywa *gender studies* nie jest traktowana jednorodnie i bezkrytycznie. Pojawia si? w ró?nych kontekstach badawczych i ró?nych tradycjach teoretycznych: od antropologii religii, przez antropologię literatury, jedzenia, wsi, do antropologii cia?a, reprodukcji i seksualno?ci. ??czy je szczególna wra?liwo?? na kwesti? cielesno?ci i p?ci, nierównej dystrybucji zada? publicznych i prywatnych mi?dzy p?ciami i na uwik?anie tej kategorii we wspó?czesne debaty metodologiczne, w tym nad dopuszczalnym stopniem zaangażowania antropologów i stosowalno?ci wyników ich pracy badawczej. Mo?na wi?c mówi? o coraz wi?kszym ró?nicowaniu i rozwoju antropologii p?ci w ?rodowisku warszawskich etnologów.

Formy kultury w ?rodowisku miejskim

Projekty badawcze w lokalizacjach miejskich realizowane by?y w Katedrze Etnografii ju? od lat siedemdziesi?tych. W?ród nich warto wyró?ni? badania prowadzone przez Ann? Kuczy?sk?-Skrzypek w robotniczym ?yrodawie podsumowane seri? artyku?ów ukazuj?cych si? w polskich periodykach etnologicznych. Obecnie w przestrzeni miejskiej prowadzony jest du?y grant badawczy, którym kieruje [S?awomir Sikora](#) [17]. Projekt ten dotyczy ró?nych form lokalnych praktyk kulturowych zachodz?cych w przestrzeni miejskiej: zarówno dzia?a? instytucjonalnych, jak i form aktywno?ci spo?eczno-kulturalnych podejmowanych przez mieszka?ców. Badania, realizowane w dzielnicy Warszawy – na Grochowie, koncentruj? si? na kwestiach zwi?zanych z rodz?cymi si? ostatnio w tej dzielnicy miejscami oddolnej, "samorodnej" aktywizacji kulturowo-spo?ecznej.

Inny projekt badawczy realizowany w przestrzeni miejskiej dotyczy konstruowania ?ydowskiego dziedzictwa warszawskich dzielnic Muranów i Mirów, rozpatrywanego w kontek?cie polskiej pamie?ci o spo?eczno?ci ?ydowskiej i o zag?adzie. Badania prowadzi [Ewa Klekot](#) [12], ich wyniki b?d? opublikowane wkrótce w czasopiśmie „Ethnologia Europaea”.

Fot. [Sławomir Sikora](#) [17], Spacer „Olszynka i Dworek Grochowski w rocznicę bitwy”, wykonane w ramach grantu „Oddolne tworzenie kultury. Wielostanowiskowe studium porównawcze” dofinansowanego ze środków Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Procesy konstruowania dziedzictwa

W warszawskim Instytucie Etnologii od wielu dekad realizowane były prace badawczo-dokumentacyjne dotyczące kultury regionów Polski. Wśród nich warto wyróżnić badania Mariana Pokropka podsumowane w książkach takich jak *Ziemia sejneńska pod względem etnograficznym* (1975) czy *Suwalszczyzna: wiat pogranicza* (2009) oraz *Ludowe tradycje Suwalszczyzny* (2010). W ostatnich latach została przygotowana publikacja stanowiąca próbę zmierzenia się z wyzwaniami, jakie stawia ratyfikowana przez Polskę konwencja o ochronie dziedzictwa niematerialnego *Niematerialne dziedzictwo kulturowe: identyfikacja - dokumentacja - ochrona - interpretacja - pojęcia – poglądy*, red. [Krzysztof Braun](#) [18] (2013). Jednak głównym współczesnym kierunkiem są badania dotyczące procesów konstruowania tożsamości regionalnych i wykorzystywania/wytwarzania dziedzictwa kulturowego na potrzeby projektów tożsamościowych. Doskonałym przykładem tego typu działań są *Miniatury etnograficzne*, realizowane w latach 2008/2009 przez Katarzynę Waszczyńską w Orodku Etnograficznym Dziedzictwa Kulturowego Kurpiów w Lelisie, kontynuowane obecnie w Muzeum Kurpiowskim w Wachu (gmina Kadzidło) oraz prace podejmowane w ramach programu *Obserwatorium kultury*, których celem jest opis kulturotwórczych praktyk społecznych w gminie Kadzidło (województwo mazowieckie), obejmujące zarówno imprezy organizowane przez instytucje kultury czy władze samorządowe, jak i różnorodne działania twórcze podejmowane przez pojedyncze osoby.

Wykorzystywanie dziedzictwa narodowego w procesie umacniania tożsamości narodowych jest tematem badań Ewy Klekot, która realizuje w Serbii projekt badawczy dotyczący procesów *patrymonializacji* zarówno kultury, jak i natury. *Patrymonializacja* polega na dyskursywnym i performatywnym przekształcaniu dóbr kultury w dobra narodowe, a krajobrazu naturalnego w „przyrodę ojczystą”. Klekot prowadzi badania na terenie parku narodowego Fruška Gora, w Autonomicznym Regionie Wojwodiny. Główną hipotezę badawczą jest przekonanie o tym, że każda z trybów *patrymonializacji* („naturalny”, „kulturalny” i „religijny”) jest czyś te z odmiennym reżimem materialności, dlatego ważnym obszarem badań są praktyki konserwatorskie potraktowane jako nieodłączny element trybów *patrymonializacji* oraz wszelkie praktyki związane z „dbaniem o dziedzictwo”. Tekst podsumowujący badania *Walking in the National Park of Fruška Gora* zostanie opublikowany w „Ethnologia Fennica”.

W nurcie bada? dotycz?cych dziedzictwa kulturowego mie?ci si? r?wnie? projekt badawczy Marii Ma?anicz-Przybylskiej dotycz?cy muzyki g?ralskiej. Muzyka okaza?a si? doskona?ym polem obserwacji proces?w konstruowania wsp?oczesnych identyfikacji i wykorzystywania do tego celu tradycji regionalnych. Zgromadzone materia?y badawcze pozwalaj? na podj?cie debaty dotycz?cej poj?? konstytutywnych dla j?zyka refleksji etnologicznej takich jak *tradycja*, *autentyczno??*, *kultura ludowa*, *regiony etnograficzne* oraz na uchwycenie zupe?nie nowych znacze?, jakie te kategorie zyskuj? wsp?ecznie.

Antropologia wizualno?ci i medi?w

Innym kierunkiem refleksji podejmowanym w IEiAK UW jest zainteresowanie kwestiami wizualno?ci i wykorzystania medi?w w badaniach etnograficznych. W tym obszarze sytuuj? si? prace S?awomira Sikory, który realizowa? projekty badawcze dotycz?ce fotografii i jej roli w kulturze (*Photography. Between Document and Symbol*, 2004) oraz filmu etnograficznego i jego miejsca w refleksji antropologicznej (*Paradox of visibility. Film and practising anthropology*, 2012). Film *Making It Interesting... A film on mediatization of wedding rituals* (Sikora S., Dudek K., 2009, 70') podsumowuje badania prowadzone w Po?udniowej Polsce (Kolbuszowa), dotycz?ce roli fotografa/filmowca w konstruowaniu „wspomnie?” ze wsp?oczesnych obrz?d?w weselnych.

Zwi?zki pomi?dzy nowymi mediami a to?samo?ciami (rozumianymi jako zesp? praktyk, narracji i uciele?nie?) to zagadnienia, kt?rych dotycz? prace badawcze Piotra Cichockiego. Badania zogniskowane wok? pytania, w jaki spos?b internetowe serwisy spo?eczno?ciowe wp?ywaj? na to?samo?ci i wsp?lnotowo?ci u?ytkownik?w, zosta? podsumowany ksi??k? *Sie? przyjaci??. Serwis spo?eczno?ciowy oczami etnografa* (2012). Kolejny zrealizowany projekt dotyczy? wp?ywu technologii na spo?eczno?ci lokalne w Po?udniowo-wschodniej Polsce (Podlasie).

[Anna Malewska-Sza?ygin](#) [4] aktualnie realizuje projekt badawczy (finansowany przez Narodowe Centrum Nauki) zatytu?owany *Etnografia odbioru przekazu medialnego a wiedza potoczna*. Etnograficzne badania terenowe prowadzi, wraz z grup? student?w, na Podhalu przygl?daj?c si? w jaki spos?b mieszka?cy wsi u?ytkuj? media, jak w konfrontacji z przekazem medialnym konstruuj? swoje to?samo?ci, jakiego rodzaju tre?ci i obrazy przenikaj? z ekran?w i g?o?nik?w do lokalnych dyskurs?w zmieniaj?c lokalne wyobra?enia o w?adzy, pa?stwie i polityce.

Fot. [Magdalena Radkowska-Walkowicz](#) [15], badania z dziećmi w ramach grantu "Nowe technologie reprodukcyjne - perspektywa childhood studies", finansowanego ze środków NCN.

Antropologia medyczna

Badania dotyczące problemów zdrowia, choroby i opieki medycznej zapoczątkowała w IEiAK [Tomasz Rakowski](#) [2], a kontynuuje je [Hubert Wierciński](#) [19], który zrealizował projekt badań nad narracyjno-dyskursywnym konstruowaniem choroby nowotworowej. Wnioski z badań zamieścił w pracy doktorskiej (*Doświadczanie choroby nowotworowej – antropologiczne studium praktyk i narracji*, 2014). Obecnie rozpoczyna nowy projekt badawczy zogniskowany wokół problemów opieki zdrowotnej widzianych z oddolnej perspektywy pacjenta. Wierciński wraz z Radkowską-Walkowicz są także redaktorami zbioru *Etnografie biomedycyny*, powstałego jako podsumowanie grantu badawczego, finansowanego z Narodowego Centrum Nauki: *Rodzina i reprodukcja w kontekście rozwoju genetyki i nowych technologii medycznych. Perspektywa antropologiczna*. Książka zawiera teksty autorów z różnych ośrodków polskich i zagranicznych traktujące o konsekwencjach rozwoju medycyny i genetyki, o medykalizacji i sposobach radzenia sobie z nią w codziennym życiu, o negocjowaniu znaczeń związanych z nowoczesnymi technologiami medycznymi przez ludzi chorych i zdrowych. Wspomniany projekt skupia się na opisanu, jak naukowe doniesienia na temat rozwoju genetyki wpływają na potoczne definicje związane z kategoriami rodziny i pokrewieństwa; jak choroba i podjęcie terapii medycznej wpływają na współczesne określanie kręgu bliskich, relacji z nimi i własnej tożsamości; jak rozwój nauki wpływa na wybory dotyczące leczenia, terapii medycznych i reprodukcji Polaków.

Na pograniczu antropologii medycyny i childhood studies prowadzone są badania Interdyscyplinarnego Zespołu Badań nad Dzieciństwem. Realizowany przez zespół projekt *Nowe technologie reprodukcyjne – perspektywa childhood studies* jest pierwszym w Polsce badaniem sytuacji społecznej i kulturowej dzieci, które przysięły na świat dzięki technologii wspomaganego rozrodu. Badania m.in. Ewy Maciejewskiej-Mroczek skupiają się przede wszystkim na perspektywie samych zainteresowanych – dzieci, jednak obejmują także ich rodziców oraz lekarzy.

Antropologia medyczna i psychiatria kulturowa stanowi obszar badań Andrzeja Perzanowskiego. Od 2011 r. prowadzi badania nad procesami deinstytucjonalizacji w psychiatrii na przykładzie szpitala psychiatrycznego w

Choroszczy we wschodniej Polsce. Przygotowuje rozprawę habilitacyjną *Instytucja zamknięta z wyrzutami sumienia. Antropologiczne wymiary deinstytucjonalizacji opieki nad chorymi psychicznie*. W ramach tego projektu zajmuje się: funkcjonowaniem dużej instytucji zamkniętej w wiejskim kontekście – jej oddziaływaniem ekonomicznym, społecznym i poznawczym; problemami stygmatyzacji i społecznej reintegracji osób cierpiących na choroby psychiczne; klasowymi, seksualnymi i genderowymi aspektami praktyk psychiatrycznych; antropologiczną analizę dyskursu psychiatrycznego; społecznymi i ideologicznymi wymiarami psychiatrii, a także analizę „etnografii bezradności” (ethnography of futility, Paul Brodwin), czyli społecznymi i profesjonalnymi konsekwencjami zderzenia z problemami cierpienia i chronicznej choroby psychicznej. Badania Perzanowskiego obejmują również historyczny, w tym i europejski, kontekst procesów deinstytucjonalizacji w psychiatrii.

Topos podróży w kulturze współczesnej

W warszawskim Instytucie Etnologii realizowane są także projekty z perspektyw antropologicznych z refleksjami o charakterze literaturoznawczym. Do tego nurtu należy projekt realizowany obecnie przez Annę Wieczorkiewicz, poświęcony topice *Drogi do Indii* w kulturze współczesnej. Pojęcie toposu – wywodzi się z klasycznej retoryki – zostaje tu odniesione do szeroko rozumianych praktyk kulturowych. Nacisk spoczywa na badaniach polskich zastosowania tego toposu w odniesieniu do ogólniejszych (wiatowych) tendencji kulturowego wytwarzania, funkcjonowania i modyfikowania znaczeń wiązanych z egzotyczną podróżą. Wcześniejsze projekty Anny Wieczorkiewicz dotyczą ujęć podróży jako sposobu przedstawiania ludzkich sytuacji egzystencjalnych w literaturze i zostały podsumowane książką *Wędrownicy fikcyjnych wiatów. Rycerz, pielgrzym i wódczga* (1997). Wyniki jej badań z zakresu antropologii podróży i turystyki przedstawia książka *Apetyt turysty. O podróżniczych kontaktach ze wiatem* (2008) oraz książka *Terytoria smaku* (2014), sytuująca się na pograniczu antropologicznych studiów podróży i antropologii jedzenia. Badania z zakresu antropologii jedzenia prowadzi również [Renata Hryciuk](#) [16]. Realizowany przez nią projekt dotyczący zmian zwyczajów żywieniowych w Polsce po transformacji, pojawienia się ruchów jedzeniowych i nowej etyki konsumpcji został podsumowany w tematycznym numerze czasopisma (op.cit.) (43/2011).

Antropologia współpracy

Antropologia współpracy (collaborative anthropology) czy badania etnograficzne i działania w sferze kultury i społecznej.

Fot. Z. Naruszewicz. Samoróbki, Wystawa przed wietlicą w Broniowie, kurator: ?. Skópski.

IEiAK UW jest miejscem, gdzie rozwijaj? si? refleksje metodologiczne i alternatywne metody bada? spo?ecznych. W tym paradygmacie badacze staraj? si? przedefiniowa? sytuacj? badawcz?, w której etnograf l?duje w terenie, ?eby zebra? materia?, po czym wraca do swojego gabinetu, ?eby go opracowa? i opublikowa?. Antropologia kolaboracyjna zak?ada, ?e uczestnicy bada? tak?e wytwarzaj? pe?noprawn? wiedz?. Badania staj? si? wi?c przestrzeni? wymiany i wspólnego wytwarzania wiedzy. Ich celem nie jest ju? tylko analiza. W tego rodzaju praktyce badawczej d??y si? otwarcie do wp?ywania na zaanga?owan? spo?eczno??. innymi s?owami do zmiany spo?ecznej. Badania we wspó?pracy maj? by? po?yteczne dla spo?eczno?ci, w której s? realizowane.

Spo?eczno?? zaanga?owana w badania we wspó?pracy w ró?ny sposób mo?e z nich korzysta?. Mog? one stanowi? pretekst do rozwa?a? nad to?samo?ci?, nad miejscem jednostek w szerszym spo?ecze?stwie, mog? prowokowa? do dzia?a? artystycznych, kulturalnych lub politycznych.

Poni?ej prezentujemy kilka przyk?adów bada? we wspó?pracy:

- **Prolog. Nierozpoznane wymiary rozwoju kulturalnego, którego koordynatorem by? [dr Tomasz Rakowski](#) [2]**

Celem projektu by?o przygotowanie nowej perspektywy badania uczestnictwa w kulturze oraz nowego sposobu dzia?ania w kulturze w ?rodowisku wiejskim. Rozpoznanie i do?wiadczenie z realizacji tego projektu mia?y przede wszystkim pozwoli? uchwyci? oddolny sposób inicjowania i aran?owania dzia?a? kulturalno-rozwojowych.

[O projekcie \(archiwumwizualne.pl\)](#) [20]

[Trailer projektu](#) [21]

- **Projekty Etnografia/animacja/sztuka. Nierozpoznane wymiary rozwoju kulturalnego, którego koordynatorem by? [dr Tomasz Rakowski](#) [2]**

Celem projektu by?o przygotowanie nowej perspektywy badania uczestnictwa w kulturze oraz nowego sposobu dzia?ania w kulturze w ?rodowisku wiejskim, a tak?e inicjowanie i aran?owanie wydarze? kulturalnych na wsi. Dla autorów badania wa?ne te? by?o uznanie z jednej strony roli animatorów, etnografów i przybywaj?cych z zewn?trz artystów, a z drugiej strony szczególnej roli wszystkich cz?onków spo?eczno?ci lokalnej, a szczególnie tych którzy pe?ni? rol? nieformalnych i cz?sto pozainstytucjonalnych inspiratorów (w mo?liwie najszerszym sensie) miejscowej aktywno?ci spo?ecznej i kulturalnej.

[O projekcie \(archiwumwizualne.pl\)](#) [22]? [22]

Teksty o metodzie:

- [ODS?ONI? NOWE POLA KULTURY: PROJEKT ETNOGRAFII TWÓRCZEJ I OTWIERAJ?CEJ](#) [23], Dorota Ogrodzka, [Tomasz Rakowski](#) [2], Ewa Rossal
- [Badanie - rozumienie - dzia?anie spo?eczne. Projekt etnografii animacyjnej i etnograficznie zorientowanej animacji kultury](#) [24], Weronika Pli?ska, [Tomasz Rakowski](#) [2] ("Kultura Wspó?czesna", 2009)
- [Cykl. suwak i dobra praktyka. O etnoanimacyjnych badaniach w dzia?aniu](#) [25], Maja Dobiasz-Krysiak

fot. T. Rakowski. Remiza w Broniowie, murale strażaków z OSP i Aleksandara ?irlicia

- **Projekt W?druj?ce opowie?ci, który koordynowa?y dr Agata Hummel i mgr Weronika Br?czek**

Projekt „W?druj?ce opowie?ci” ??czy? animacj? kulturaln? z etnografi?. Interesowa?y nas tematy wielokulturowo?ci i to?samo?ci lokalnej, których szukali?my w legendach, opowie?ciach i muzyce. Inspiracj? w naszych dzia?aniach animacyjnych by?a kultura romska, w której z nostalgi? dostrzegali?my zanikaj?cy ju? model ?ycia, symbol wolno?ci, wolno?ci przemieszczania si? i nie przywi?zywania si? do miejsca, niezale?no?ci i zarazem wierno?ci w kulturowaniu w?asnej tradycji.

G?ównym motywem pracy animacyjnej by?a wymiana opowie?ci pomi?dzy mieszka?cami Podlasia a animatorami. Opowie?? to legenda, ba??, historia ?ycia, a tak?e film czy zwyczaj?a historia – komentarz do codzienno?ci. Poprzez te narracje chcieli?my nawi?za? dialog z mieszka?cami Podlasia na nurtuj?ce nas wszystkich tematy ró?nic i podobie?stw, wspólnoty idea?ów i kultury, konfliktu i rozmowy, warto?ci...

Oprócz opowie?ci w naszych dzia?aniach by?o jeszcze kilka innych kluczowych elementów. Wóz i ko?, który symbolizuje nie tylko dawny sposób transportu, ale i Romów oraz inne ni? współ?cze?nie tempo ?ycia i podró?y, cho?by to by?a tylko podró? z wioski do wioski; podró?y w której umiarkowana pr?dko?? pozwala nam na odmienn? jako?? kontemplacji pejza?u ni? na przyk?ad podró? samochodem, a przez to odczucie lokalno?ci.

Kino, nasz gest w stosunku do mieszka?ców, poprzez który chcieli?my si? z nimi dzieli? obrazami, które uwa?amy

za g??bokie i pi?kne. Mieli?my nadziej?, ?e te obrazy otworz? przestrz? dialogu mi?dzy nami i uczestnikami projektu, a tak?e w?ród nas, organizatorów dzia?a? i w?ród ich odbiorców. I tak si? sta?o:

[Film "W?druj?ce opowie?ci" \[26\]](#)

[Film "W?druj?ce opowie?ci Smolniki 2013" \[27\]](#)

Fot. Kolektyw G?sia Skórka

- **Badania aktywistyczne w?ród nowo-ch?opskich spo?eczno?ci w Katalonii, realizowane przez dr Agat? Hummel i dr Paul? Escribano (Uniwersytet Autonomiczny w Barcelonie)**

Projekt by? eksperymentaln? prób? zastosowania przes?anek antropologii aktywistycznej w badaniach ruchu spo?ecznego. Antropologia aktywistyczna ró?ni si? od innych podej?? metodologicznych w antropologii przede wszystkim tym, ?e wiedza wytwarzana w procesie badawczym jest przydatna dla spo?eczno?ci uczestnicz?cej w badaniach oraz ma na celu zmian? spo?eczn?. W paradygmacie etnografii aktywistycznej zmienia si? charakter przedmiotu i podmiotu bada? oraz relacja mi?dzy nimi. Podmiotem badawczym staje si? zarówno badacz, jak i aktywi?ci czy te? inni aktorzy spo?eczni zainteresowani udzia?em w procesie badawczym. Aby taka sytuacja zaistnia?a, konieczne jest przyj?cie za?o?enia, ?e wiedza wytwarzana jest w sposób zdecentralizowany, demokratyczny, to znaczy, ?e wszyscy zaangażowani aktorzy wytwarzaj? równie warto?ciow? wiedz?. W sytuacji bada? aktywistycznych przedmiot bada? tak?e ma swoisty charakter. Jest on negocjowany przez podmioty zaangażowane w badania.

Tekst: [Szkic o antropologii aktywistycznej. Badanie nowo-wiejskich inicjatyw w Katalonii](#) [28], *Lud* 101, 2017.

Fot. Agata Hummel. Dni wymiany my?li z aktywistami, organizowane przez badaczy.

Related content [O Instytucie](#) [29]
[O etnologii](#) [30]

Source URL: <https://etnologia.uw.edu.pl/en/node/29>

Links

- [1] <https://etnologia.uw.edu.pl/instytut/ludzie/pracownicy/anna-zadrozynska>
- [2] <https://etnologia.uw.edu.pl/instytut/ludzie/pracownicy/tomasz-rakowski>
- [3] <https://etnologia.uw.edu.pl/instytut/ludzie/pracownicy/amanda-krzyworzeka>
- [4] <https://etnologia.uw.edu.pl/instytut/ludzie/pracownicy/anna-malewska-szalygin>
- [5] <https://etnologia.uw.edu.pl/en/instytut/ludzie/pracownicy/iwona-kaliszewska>
- [6] <https://etnologia.uw.edu.pl/instytut/ludzie/pracownicy/mateusz-laszczkowski>
- [7] <https://etnologia.uw.edu.pl/instytut/ludzie/pracownicy/lech-mroz>
- [8] <https://etnologia.uw.edu.pl/instytut/ludzie/pracownicy/karolina-bielenin-lenczowska>
- [9] <https://etnologia.uw.edu.pl/instytut/ludzie/pracownicy/magdalena-zowczak>
- [10] <https://etnologia.uw.edu.pl/instytut/ludzie/pracownicy/wojciech-lipinski>
- [11] <https://etnologia.uw.edu.pl/instytut/ludzie/pracownicy/magdalena-lubanska>
- [12] <https://etnologia.uw.edu.pl/instytut/ludzie/pracownicy/ewa-klebot>
- [13] <https://etnologia.uw.edu.pl/instytut/ludzie/pracownicy/zofia-sokolewicz>
- [14] <https://etnologia.uw.edu.pl/instytut/ludzie/pracownicy/agnieszka-koscianska>
- [15] <https://etnologia.uw.edu.pl/instytut/ludzie/pracownicy/magdalena-radkowska-walkowicz>

- [16] <https://etnologia.uw.edu.pl/instytut/ludzie/pracownicy/renata-hryciuk>
- [17] <https://etnologia.uw.edu.pl/instytut/ludzie/pracownicy/slalomir-sikora>
- [18] <https://etnologia.uw.edu.pl/instytut/ludzie/pracownicy/krzysztof-braun>
- [19] <https://etnologia.uw.edu.pl/instytut/ludzie/pracownicy/hubert-wiercinski>
- [20] <http://archiwumwizualne.pl/projekt/prolog-nierozpoznane-wymiary-rozwoju-kulturalnego/>
- [21] <https://youtu.be/soY2WKGunug>
- [22] <http://o	http://archiwumwizualne.pl/projekt/etnografiaanimacjasztuka-nierozpoznane-wymiary-rozwoju-kulturalnego/>
- [23] http://www.kulturairozwoj.msap.pl/doki/spis/KIR-2017-03/KiR_2017_3_06.pdf
- [24] https://www.academia.edu/41510947/Badanie_rozumienie_dzia%C5%82anie_spo%C5%82eczne_Projekt_etnografii_animacyjnej_i_etnograficznie_zorientowanej_animacji_kultury
- [25] https://www.nck.pl/upload/archiwum_kw_files/artykuly/kw_nr_spec_86_-_100_ok.pdf
- [26] <https://vimeo.com/78024491>
- [27] <http://o	https://www.youtube.com/watch?v=Z1S8FJil4rU>
- [28] <http://dx.doi.org/10.12775/lud101.2017.10>
- [29] <https://etnologia.uw.edu.pl/en/node/1227>
- [30] <https://etnologia.uw.edu.pl/en/node/220>